

1. ΙΣΤΟΡΙΑ 1943 Η ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΗ ΜΝΗΜΗ

Μέσο: ΤΑ ΝΕΑ_ΠΡΟΣΩΠΑ

Ημ. Έκδοσης: . . . 18/03/2023 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 18/03/2023

Σελίδα: 1

ΙΣΤΟΡΙΑ

1943: Η ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΗ ΜΝΗΜΗ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΟΝΤΕΤ ΒΑΡΩΝ-ΒΑΣΑΡ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕ ΣΤΗΝ ΞΑΝΘΗ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ - ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΜΑΘΗΤΩΝ, ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ ΤΡΕΜΠΛΑΙΝΚΑ - ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΝ ΠΟΛΛΟΙΣ «ΞΕΧΑΣΜΕΝΟ» ΕΚΤΟΠΙΣΜΟ **ΕΒΡΑΙΩΝ** ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ, ΠΟΥ ΞΕΚΙΝΗΣΕ ΠΡΙΝ ΑΠΟ 80 ΧΡΟΝΙΑ

10/ ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ 18 19 ΜΑΡΤΙΟΥ 2023

1943-2023: Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΜΙΑΣ

ΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΞΑΝΘΗ ΓΙΑ ΤΑ 80 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΤΟΠΙΣΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗΣ

ΤΗΣ ΟΝΤΕΤ ΒΑΡΩΝ-ΒΑΣΑΡ

— — — — — άνη, 3 Μαρτίου, με ψιλόβροχο και βαρύ κλίμα λόγω εθνικού πένθους...
 — — — — — Ηρθα για να δω τις εκδηλώσεις για τα 80 χρόνια από την εκτόπιση των Εβραίων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, που σηματοδοτούν

την ανάδυση μιας θαμμένης και λησμονημένης για τόσα χρόνια μνήμης. Από το 2005, από τότε που η μνήμη του Ολοκαυτώματος αρχίζει να κάνει δειά την εμφάνισή της στον δημόσιο χώρο και στην εκπαίδευση, μέχρι σήμερα, που η θέση της έχει σαφώς διευρυνθεί, την καταγράφω, τη μελετώ, την περιοδολογώ, όλα αυτά δηλαδή που αποτελούν τη δουλειά του ιστορικού. Φέτος, με αφορμή τη Διεθνή Ημέρα Μνήμης Θυμάτων Ολοκαυτώματος (27η Ιανουαρίου), διαπίστωσα πως η ορατότητα της μνήμης ήταν εντονότερη από ποτέ. Πλάι όμως στην κεντρική μνήμη υπάρχουν και οι τοπικές, σε άλλες ημερομηνίες αυτές. Ο Μάρτιος βρίθκει τέτοιων επετείων, καθώς είναι ένας «μαύρος» μήνας για τη μνήμη του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα, αφού και το 1943 και το 1944 Μάρτιο συνέβησαν μεγάλες εκτοπίσεις. Στη Θεσσαλονίκη ο πρώτος συρμός για το Αουσβιτς έφυγε στις 15 Μαρτίου του 1943, και από το 2013 η ημέρα τιμάται με πορεία μνήμης και τώρα πια και πλήθος εκδηλώσεων.

Η εκτόπιση

Το 1941, στην αρχή της Κατοχής, περίπου 4.200 σεφαραδίτες Εβραίοι κατοικούσαν ακόμη σε όλες τις πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, δηλαδή στις Σέρρες, στη Δράμα, στην Καβάλα, στην Ξάνθη, στην Κομοτηνή, στην Αλεξανδρούπολη. Η περιοχή αυτή δόθηκε στους Βουλγάρους ως βουλγαρική ζώνη κατοχής. Σχεδόν όλοι τους συνελήφθησαν από τους Βουλγάρους την ίδια παγερή νύχτα, χαράματα της 4ης Μαρτίου του 1943. Λίγες μέρες αργότερα οι Βούλγαροι τους εκτοπίζουν με τρένο ως το λιμάνι του Λομ στον Δούναβη, όπου τους παραδίδουν στους Γερμανούς. Αυτοί τους στέλνουν για να εξοντωθούν μέχρις ενός στο στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα στην Πολωνία, ένα από τα 6 στρατόπεδα της «τελικής λύσης». Οι Εβραίοι του Διδυμότειχου, του Σουφλίου και της Νέας Ορεστιάδας εκτοπίζονται από τους Γερμανούς για το Αουσβιτς τον Μάιο του 1943.

Η εκτόπιση αυτή, που εγκαταλείπει τις εκτοπίσεις των ελληνικών Εβραίων, αφού το πρώτο τρένο από τη Θεσσαλονίκη θα φύγει στις 15 Μαρτίου του 1943, δεν την είχε τιμήσει κανείς στην Ξάνθη. Η πόλη απέκτησε μνημείο Ολοκαυτώματος μόνο το 2022, χάρη στις ενέργειες του Πολιτιστικού και Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά μελετημένο μνημείο, στην πλατεία Ελευθερίας. Ο ίδιος φορέας το 2019 είχε αποκαταστήσει το εγκαταλειμμένο εβραϊκό νεκροταφείο και το είχε κάνει επισκέψιμο. Είχαν γίνει λοιπόν οι πρώτες ενέργειες για να εγγραφεί στον ιστό της πόλης αυτή η λησμονημένη ιστορία. Οι 526 Εβραίοι της Ξάνθης συναντούσαν έτσι τα 6.000.000 Εβραίους της Ευρώπης που κάηκαν στα στρατόπεδα εξόντωσης.

Φέτος λοιπόν, μετά το παγωμένο διάλειμμα της COVID, υπό την αιγίδα της Περιφέρειας Αν. Μακεδονίας και Θράκης, 4 δήμοι – Καβάλας, Κομοτηνής, Ξάνθης και Δοξιάτου – καθώς

και το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης διοργάνωσαν ένα σύνολο εκδηλώσεων που ξεκίνησαν στην Καβάλα από τις 28 Φεβρουαρίου και έκλεισαν στην Ξάνθη στις 5 Μαρτίου. Στο αφιέρωμα συμμετείχε και το Μουσείο της Τρεμπλίνκα.

Στην Ξάνθη, τάξεις σχολείων με τους καθηγητές τους, που είχαν προετοιμαστεί με εργαστήρια από το Πρόγραμμα «Δράσεις Ιστορίας Μνήμης Πολιτισμού», έκαναν ένα σύνολο εκδηλώσεων σε κτίρια που ανήκουν σε πολιτιστικούς φορείς, όπως το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης. Οι εμπλεκόμενοι φορείς είναι τόσο πολλοί που είναι αδύνατον να τους αναφέρω όλους, και αυτή η συνεργασία έχει τη σημασία της, υπήρξε μια συναίνεση σε επίπεδο φορέων.

Λόγω του εθνικού πένθους, άλλες δράσεις, όπως η πορεία μνήμης μαθητών της Ξάνθης προς το Μνημείο, ακυρώθηκαν, και άλλες, όπως η κεντρική εκδήλωση μνήμης, αναβλήθηκαν για το βράδυ της Κυριακής 5 Μαρτίου. Στην εκδήλωση αυτή χαιρετισμό απηύθυνε ο διευθυντής του Μουσείου της Τρεμπλίνκα, δρ Edward Korowka και νέος συνεργάτης του ανέπτυξε την ιστορία της Τρεμπλίνκα ως στρατοπέδου θανάτου (περίπου 700.000 Εβραίοι θανατώθηκαν σε αυτό). Η εκδήλωση έκλεισε με την ανάγνωση

ισπανοεβραϊκών ποιημάτων του Περαχιά, και την ελληνική τους μετάφραση. Πόσα χρόνια δεν είχε να αντηχάσει αυτή η γλώσσα στην Ξάνθη, γιατί δεν κάηκαν μόνο οι άνθρωποι που τη μιλούσαν, κάηκε κι ο μακράνιος πολιτισμός τους...

Με εντυπωσίασε η εθελοντική εμπλοκή ανθρώπων στις δράσεις. Όλα αυτά δεν γίνονταν ερήμην της κοινωνίας, κάθε άλλο. Στο πλαίσιο του Προγράμματος που προανέφερα, υπό την εμπνευσμένη καθοδήγηση του Νίκου Κοσμίδη (υποψηφίου διδάκτορα Αρχιτεκτονικής) και της Μαρίας Πετρά (βιομηχανικής αρχαιολόγου - μουσειολόγου) ομάδες φοιτητών της Σχολής Αρχιτεκτόνων, τάξεις σχολείων με τους δασκάλους τους και άλλοι ακόμη εθελοντές συνέβαλαν στη διοργάνωση πρωτότυπων εκδηλώσεων. Θυμίζω πως η Ξάνθη έχει περίπου 30% κατοίκους μουσουλμανικού θρησκευόμενου, χάρη στο πολυπολιτισμικό παρελθόν της. Είναι λοιπόν ένας τόπος που δεν είναι δεδομένο ότι ο καθένας είναι ορθόδοξος.

Ο Περαχιά και η ντουλάπα

Από τι υλικά χτίζεται η μνήμη, πώς συγκροτείται η ανάδυση της; Πέρα από τους κλασικούς δρόμους, όπως η απαραίτητη ανέγερση μνημείου Ολοκαυτώματος, υπάρχουν και άλλοι τρόποι, στους οποίους εμπλέκονται εθελοντικά κάτοικοι της πόλης, νεότεροι και μεγαλύτεροι. Γύρω από κάτι που για το κοινό βλέμμα είναι ευτελές, μια παλιά, ξύλινη ντουλάπα,

1. ΙΣΤΟΡΙΑ 1943 Η ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΗ ΜΝΗΜΗ

Μέσο: ΤΑ ΝΕΑ_ΠΡΟΣΩΠΑ

Ημ. Έκδοσης: . . . 18/03/2023 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 18/03/2023

Σελίδα: 11

ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

που είχε όμως από πίσω τυπωμένο με κεφαλαία λατινικά γράμματα το όνομα J PERAHIA, και που βρέθηκε τυχαία πεταμένη στον δρόμο, η Μαρία Πετρά ζετούλιζε το νήμα του τελευταίου Εβραίου που έζησε στην Ξάνθη ως το 1970, του Γιουδά Χαΐμ Περαχιά. Η μεγάλη αίθουσα της Καπναποθήκης όπου εκτέθηκε η ντουλάπα ανήκει στον Δήμο Ξάνθης και στεγάζει εκδηλώσεις του Ιδρύματος Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης. Στην Καπναποθήκη «Π», με την ξύλινη οροφή, είχαν τοποθετηθεί στο πάτωμα κατά μήκος των τοίχων πλακίδια με χαραγμένα ονόματα ανθρώπων που χάθηκαν, σαν «λίθοι μνήμης». Επίσης υπήρχαν πινακίδες με όλα τα ονόματα των πόλεων που έχασαν τον εβραϊκό τους πληθυσμό. Η ντουλάπα κατείχε κεντρική θέση και το εσωτερικό της περιείχε αρμαθιά από φύλλα καπνού. Ο χώρος αυτός, που στέγαζε και την κεντρική εκδήλωση, είχε υπαινικτική ατμόσφαιρα και υψηλή αισθητική, με πολύ λιτά μέσα.

Ο Γιουδά Χαΐμ Περαχιά (Θεσσαλονίκη 1886 - Ξάνθη 1970), της 17ης γενιάς της οικογένειας Περαχιά, έζησε, εργάστηκε και δημιούργησε το λογοτεχνικό του έργο στα ισπανοεβραϊκά, τη γλώσσα των Σεφαραδιτών. Ως διευθυντής της Commercial Tobacco Company Ltd, της μεγαλύτερης εταιρείας που δραστηριοποιήθηκε στα καπνά, συνδέσε την παραγωγική του δράση με τον νευραλγικό τομέα της οικονομίας της περιοχής. Ως λόγιος, άφησε σημαντικό λογοτεχνικό έργο. Στην αίθουσα αυτή έγινε ομιλία για τον Περαχιά σε μαθητές από τη δρα Susy Gruss,

Το Μνημείο Ολοκαυτώματος που έχει ανεγερθεί στην Πλατεία Ελευθερίας, στη μνήμη των 526 Εβραίων της Ξάνθης που εκποτίστηκαν και θανατώθηκαν στο στρατόπεδο εξόντωσης της Τρεμπλίνκα

προσκεκλημένη από το Ισραήλ, που έχει εκδώσει το έργο του στα ισπανοεβραϊκά. Η ίδια μίλησε και σε επιστημονική ημερίδα στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο.

Την Κυριακή, σε εκδήλωση στην Οικία Μάνου Χατζιδάκι, που παλαιότερα ανήκε στον Ισαάκ Ντανιέλ, για την οικογένεια Περαχιά μίλησε η ψυχαναλύτρια Αριέλλα Ασερ (το γένος Περαχιά από τη μητέρα της), σκιαγραφώντας τη μακράννη διαδρομή της περιήγησης αυτής σεφαραδικής οικογένειας, που μετρά πολλούς λόγιους. Στην ίδια εκδήλωση παρουσίασα μια προσέγγιση της οικογενειακής μου ιστορίας, καθώς η οικογένεια Βαρών ζούσε στην Καβάλα και από εκεί εκποτίστηκαν όλα τα μέλη της, εκτός από τον πατέρα μου, για την Τρεμπλίνκα, όπου και δολοφονήθηκαν μαζί με τους 1.800 καβαλιώτες Εβραίους.

Η ομιλή και η ανάδυσση της μνήμης

Η μεταπολεμική σιωπή κράτησε δεκαετίες στην Ελλάδα, δύο δεκαετίες τουλάχιστον περισσότερο από τη διεθνή, για λόγους που δεν μπορώ να θίξω εδώ, τους έχω αναπτύξει αλλού. Κι όταν όμως άρχισε η μνήμη να αναδύεται, από τα τέλη του '90, και όταν έγινε θεσμική, από το 2005 και μετά, δεν έγινε διόλου λόγος για την εκτόπιση αυτής της περιοχής, που εγκαινιάζει την εκτόπιση των ελληνικών Εβραίων, αφού τα μπλόκα και οι συλλήψεις γίνονται στις 4 Μαρτίου του 1943. Οι κοινότητες δεν ανασυγκροτήθηκαν ποτέ σε αυτές τις πόλεις, ελάχιστοι Εβραίοι τις κατοίκησαν τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, άρα δεν υπήρχαν επίσημοι φορείς μνήμης. Τη μνήμη αυτή έπρεπε να την αγκαλιάσουν και να την κάνουν δική τους οι μη Εβραίοι συμπολίτες, αφού κατανοήσουν ότι αυτή η ιστορία είναι και δική τους, ότι αυτή η απόλυτη τους αφορά, και η μνημόνευση πρέπει να προέλθει από αυτούς.

Στη Θεσσαλονίκη, τόσο η αίγλη του παρελθόντος της όσο και ο τρεμάσιος αφανισμός (2.000 επιζώντες, περίπου 47.000 δολοφονημένοι στο Αουσβιτς - Μπιρκενάου), ο μακροχρόνιος αγώνας της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης καθώς και η ισχυρότατη βούληση του εμπνευσμένου δημάρχου της Γιάννη Μπουτάρη στη δεκαετία 2010-2019 έκαναν επιτέλους ορατή στον δημόσιο χώρο και στη δημόσια ιστορία τόσο την προηγούμενη παρουσία των Εβραίων όσο και την τρομακτική της εξολόθρευση. Στα Γιάννενα, με την πολύ μικρή αλλά ενεργή κοινότητα ρωμανιωτών Εβραίων, ο γιατρός Μωυσής Ελισάφ, του οποίου θρηνήσαμε πρόσφατα την πρόωπη απόλυση, χρένια στο Δημοτικό Συμβούλιο και από το 2019 δήμαρχος, εργάστηκε πολύ για να αναδείξει αυτή τη μνήμη και να συνδέσει την πόλη τόσο με το παρελθόν της όσο και με τον υπόλοιπο κόσμο. Στις πόλεις αυτές όμως δεν υπήρχαν ούτε κοινότητες ούτε προσωπικότητες τέτοιου βελινεκούς με αντίστοιχο όραμα.

Τα πράγματα όμως σιγά σιγά αλλάζουν. Το «Περιφερειακό Αφιέρωμα Μνήμης 1943-2023» έκλεισε με την ένταξη 9 δήμων της περιοχής σε «Δίκτυο Πόλεων κατά του Αντισημιτισμού». Η συνάντηση έγινε στην Καβάλα, με πρωτοβουλία του δημάρχου Καβάλας Θεόδωρου Μουριάδη, που είναι πολύ ενεργός. Η δέσμευση δίνει όντως μια ελπίδα για το μέλλον. Τον Δεκέμβριο του 2022 εξάλλου η Αθήνα είχε φιλοξενήσει τη δεύτερη Σύνοδο Κορυφής Δημάρχων κατά του Αντισημιτισμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Στο προσεχές διάστημα θα γίνουν εκπαιδευτικά ταξίδια στην Τρεμπλίνκα και σεδιάζεται η ανέγερση μνημείου στην Τρεμπλίνκα με τα ονόματα των ελληνικών Εβραίων που δολοφονήθηκαν εκεί.

Αυτές τις μέρες έπεσε ο σπόρος για μια εδραίωση της μνήμης του Ολοκαυτώματος στην περιοχή, όχι ως τυπικής μνημόνευσης, αλλά ως μνήμης ενεργού εντός κοινωνίας, που πρέπει να λειτουργεί ως ασπίδα απέναντι στον ρατσισμό, στην ξενοφοβία, στον αντισημιτισμό και σε κάθε είδους ολοκληρωτισμό.

Η Οντέ Βαράν-Βασάρ είναι ιστορικός και συγγραφέας των βιβλίων «Η ενθλίβση μιας γενιάς. Νέες και Νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση» (Εστία, 2009) και «Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης. Κείμενα για τη γενεαλογία των Εβραίων» (Εστία, 2013)

Στη μεγάλη αίθουσα της Καπναποθήκης, γύρω από την παλιά ξύλινη ντουλάπα που βρέθηκε πεταμένη στον δρόμο και κάποτε ανήκε στον Γιουδά Χαΐμ Περαχιά, ζετυλίχθηκε το νήμα της ζωής του τελευταίου Εβραίου που έζησε στην Ξάνθη ως το 1970

«Λίθοι μνήμης» στο πάτωμα, πλακίδια με χαραγμένα ονόματα ανθρώπων που χάθηκαν